

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific
Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://universaljurnal.uz)

Year: 2025 Issue: 2 Volume: 2

Published: 20.02.2025
<https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (OAK BAZA)

ZENODO

OPEN AIRE

EUROPUB

RESEARCHGATE (OAK BAZA)

SJIF

O‘ZBEKISTONDA UCHRAYDIGAN AYRIM O‘SIMLIKLARNING YALLIG‘LANISHGA QARSHI XUSUSIYATLARINI ANIQLASH

Nabiyev Qobiljon Qosimjon o‘g‘li

Andijon davlat universiteti Biotexnologiya yo‘nalishi talabasi

Uzbekistan

qobiljonnabiyev06@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-6092-4410>

Annotatsiya. Hozirgi kunda yallig‘lanishning yangidan-yangi turlari kelib chiqmoqda. Ularning har biri alohida organlar va organlar sistemasining faoliyati bilan bog‘liq. Umumiy qilib olganda, hamma kasallik aslida “Yallig‘lanish” hisoblanadi. Ularning rivojlanishi o‘tkir va surunkali holatlarga qarab har xil bo‘ladi. Bu maqolada ularning molekular mexanizmlari hamda unga qarshi kurashishda xalq tabobatida qo‘llaniladigan o‘simliklarning ayrimlari haqida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Yallig‘lanish, molekular mexanizm, kimyoviy tarkib, siklooksigenaza (SOG), Prostaglandinlar, Rosa L, Sinapis arvensys, Amygdalus communis L.

Аннотация: В настоящее время появляются новые виды воспалений. Каждый из них связан с деятельностью отдельных органов и систем органов. Вообще все болезни на самом деле являются «Воспалениями». Их развитие различно в зависимости от острых и хронических состояний. В данной статье представлена информация об их молекулярных механизмах и некоторых растениях, используемых в народной медицине для борьбы с ним.

Ключевые слова: Воспаление, молекулярный механизм, химический состав, циклооксигеназа (COГ), простагландины, Rosa L, Sinapis arvensys, Amygdalus communis L.

Abstract: Nowadays, new types of inflammation are emerging. Each of them is related to the activity of individual organs and organ systems. In general, all diseases are actually "Inflammation". Their development is different depending on acute and chronic conditions. This article presents information about their molecular mechanisms and some of the plants used in folk medicine to combat it.

Keywords: Inflammation, molecular mechanism, chemical composition, cyclooxygenase (SOG), Prostaglandins, Rosa L, Sinapis arvensys, Amygdalus communis L.

Language: Uzbek

Citation: Nabiev , Q. (2025). DETERMINING THE ANTI-INFLAMMATORY PROPERTIES OF SOME PLANTS FOUND IN UZBEKISTAN. Universal International Scientific Journal, 2(2), 76–83. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1441>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14910341>

Google scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=...>

Yallig'lanish ko'pincha og'riq bilan bog'liq bo'lgan murakkab jarayon bo'lib, qon tomirlari o'tkazuvchanligini oshirish, oqsil denaturatsiyasining kuchayishi va membrana o'zgarishi kabi hodisalarni o'z ichiga oladi. Tanadagi hujayralar mikroblar, jismoniy omillar yoki kimyoviy vositalar tomonidan zararlanganda, zarar stress shaklida bo'ladi. To'qimalarning yallig'lanishi stressga javob berish natijasida yuzaga keladi. Bu shikastlangan hududda qizarish, og'riq, issiqlik, shishish va funktsiyalarni yo'qotish bilan tavsiflangan himoya reaksiyasi. Funktsiyani yo'qotish zararning joylashuvi va darajasiga qarab sodir bo'ladi. Yallig'lanish tananing o'ziga xos bo'lmagan ichki mudofaa tizimlaridan biri bo'lganligi sababli, tasodifiy kesilgan to'qimalarning reaksiyasi issiqlik, radiatsiya, bakterial yoqi virusli invaziya natijasida kuyish natijasida kelib chiqqan boshqa turdagi to'qimalarning shikastlanishiga o'xshaydi [4].

Prostaglandinlar - tananing deyarli barcha to'qimalarida, shu jumladan qon tomirlari devorlarida sintezlanadigan gormonga o'xshash moddalar. Ular qon bosimini, bachadon qisqarishini va boshqa bir qator fiziologik jarayonlarni tartibga solishda ishtiroq etadilar.

Prostaglandinlar yog'ga o'xshash moddalar (lipidlar) guruhiga kiruvchi eikosanoidlarga mansub kichik molekulalardir. Bu guruhga shuningdek, kimyoviy tuzilishga o'xshash birikmalar - yallig'lanish va allergik reaksiyalarda rol o'ynaydigan leykotrienlar va qon ivishida ishtiroq etadigan tromboqsanlar kiradi. Barcha eikosanoidlar umumiy tarkib - araxidon kislotadan hosil bo'lib, to'yinmagan yog'li kislotalar sinfiga kiradi va boshqa yog' kislotasi - linolenikdan sintezlanadi, u oziq-ovqat bilan inson tanasiga kiradi[1.55].

Yallig'lanishning molekular mexanizmlari. Siklooqsigenazalar, SOG (ing.

Cyclooxygenase, COX) - prostaglandinlar, prostatsiklinlar va tromboqsanlar kabi prostanoidlarni sintez qilishda ishtiroq etadigan fermentlar guruhi. Sikloqsigenazalarning farmakologik ingibirlanishi yallig'lanish va og'riq belgilarini kamaytiradi, bunday ingibitorlarga aspirin va ibuprofen misol bo'ladi. Ba'zan "prostaglandin sintaza", "prostaglandin sintetaza" atamaları sikloqsigenazalarga nisbatan qo'llaniladi.

SOG ni batafsil o'rganishda ushbu fermentlar turli to'qimalarda joylashganligi, aspiringa o'xshash dorilarga turli xil sezgirlik spektrini ko'rsatishi aniqlandi, bu esa ferment izoformalarining mavjudligini taxmin qilishga imkon berdi. Odamlarda SOG ni kodlaydigan ikkita gen tasvirlangan: COX-1 va COX-2. Birinchi gen mahsulotining alternativ qo'shilishi fermentning ikkita shaklini hosil qiladi.

Sikloqsigenazalar araxidon kislotasini prostaglandin H₂ ga aylanishini katalizlaydi (PGH₂, boshqa prostaglandinlar, prostatsiklin va tromboqsan A₂ ning o'tmishdoshi) [2.65].

O'simliklarning yallig'lanishga qarshi xususiyatlarini o'rganish.

1. Qonni (5 ml) oling va 1: 1 nisbatda oddiy tuz eritmasi bilan 3 marta yuving. Yakuniy qon pıhtısı 10% hajmdagi konsentratsiyada sho'r suv yordamida tayyorlangan.

2. Turli konsentratsiyalarda (1000, 800, 600, 400 va 200 mkg/ml) o'rganilayotgan ekstraktdan 1 ml tayyorlang va distillangan suvda (DMSOda ham eritilishi kerak) eritiladi. Aspirin ijobiy nazorat sifatida qabul qilinadi.

3. Probirkaga 1 ml tekshiriluvchi probirka quyiladi, unga 1 ml hajm bo'yicha 10% li qon eritmasidan qo'shiladi va

aralashma suv hammomida 56°S haroratda 30 daqiqa ushlab turiladi. Keyin xona haroratiga qadar sovutiladi. Aralash 2500 rpm tezlikda 5 minut davomida sentrifugalanadi va yuqori qismdagi suspenziyaning optik zichligi spektrofotokolometrda 560 nm to'lqin uzunligida kuzatiladi (erituvchining o'zi nazorat sifatida ishlatiladi) [3.146-155].

O'rganilgan o'simliklarning natijalari:

Mahalliy nomi	Ilmiy nomi	Ekstrakt olingan a'zosi	Olingan biomassa (gr)	Ajratib olingan ekstrakt miqdori (mg)	Yallig'lanishga qarshi faolligi (%)
Zirk	Berberis vulgaris L.	Bargi	5.15	50	87
Sachratqi, oddiy sachratqi	Cichorium intybus L.	bargi, urug'i, poyasi	13.8	320	80
Piyoz	Allium cepa	bargi, urug'i, guli	13.13	60	96
Eman, dub, bolut	Онерсик	Guli	20.86	840	0
Isiriq	peganum	bargi, poyasi	20.87	840	7.03
Zanjabil	Zingiber offi cinale	bargi, poyasi	5.3	250	86
Mavrak	Salvia	bargi, poyasi	5.09	370	86

Zirk (Berberis vulgaris L.), qora-qand — zirkdoshlar (zirkgullilar oilasi)ga mansub butalar turkumi. Barglari qalin, qisqa bandli, ketma-ket joylashgan. Guli sariq, qo'sh gul-qo'rg'onli, shingilga to'plangan; mevasi rezavor. Shimoliy yarim sharda tarqalgan. 194 turi bor. 45 turi iqlimlashtirilgan. O'zbekistonning tog' yon bag'irlarida qizil zirk bilan qora zirk tarqalgan. zirk bargi tarkibida berberin, oksikontin, berbamin va boshqa alkaloidlar bor. Ularning mevalari nordon, mazali bo'lganligidan turli xil taomlarga, jumladan, palovga solinadi, ovqatni xushta'm qiladi. Qora zirk keng iste'mol qilinganligi uchun uning tusiga nisbat berib "qoraqand" deb ataladi. Tabobatda jigar xastaliklarini davolashda, isitmani pasaytiruvchi, ich ketishni to'xtatuvchi va yurakni mustahkamlovchi vosita sifatida qo'llaniladi.

Mevasi – past oziqa quvvatiga ega bo‘lgan parhez mahsuloti. Uning 100 gida 29 kKal quvvat bor. Mevasi tarkibida karotinooidlar (ksantofill, lyutein, xrizantemaksantin, zeaksantin, auroksantin, flavoksantin kapsantin v.b.), uglevodlar, xushbo‘y hamda pektin moddalari, organik kislotalar, makro- va mikroelementlar, Ye va S vitaminlari va beta-karotin moddalari bor.

Chiroyli ko‘rinishidan tashqari zirk shifobaxsh xususiyatlarga ham ega. Qadimgi Yunonistonda undan qonni tozalash vositasi sifatida foydalanishgan. Tibiyotda zirk inson yoshligini uzaytiradigan tabiiy modda deb hisoblashgan. Uni diyorimizda ham keng iste‘mol qilib kelingan, ildizi, tanasi va po‘stlog‘i qon oqishini to‘xtatishda, turli xil shamollash xastaliklarini davolashda qo‘llanilgan.

Mevasi sharbati issiqni tushirish, mikroblarni o‘ldirish, qon ketishini to‘xtatish xususiyatlarga ega. Uni iste‘mol qilish shuningdek, organizmni tozalash, toksinlarni chiqarib yuborish, qartayish jarayonini sekinlashtirish maqsadlarida ham tavsiya etiladi. Jigar xastaliklarida, revmatizm, peshob yo‘llari va buyrak shamollashidan forig‘ bo‘lish maqsadida yangi pishgan zirk mevasini taomga qo‘shib iste‘mol qilish lozim bo‘ladi.

Zirkda o‘t haydash xususiyatiga ega bo‘lgan berberin alkaloidi bor. Bu modda shuningdek, ichkilik ichish va kashandalikdan qutilish yo‘liga kirgan kishilarga ham yordam beradi. Dorixonalarda berberin nomli dori sotiladi, uni zirkdan ajratib olinadigan moddadan tayyorlanadi. Bu dori o‘t qopida paydo bo‘lgan tosh va xoletsistitni davolashda qo‘llanadi.

Italiyalik olimlar shifokorlar bilan hamkorlikda berberin bezgak kasalligi bilan

og‘rib, buyraklari shishgan kishilarga amalda misli yo‘q shifobaxsh vosita ekanligini aniqlashdi. Hind shifokorlari og‘ir yuqumli leyshmanioz xastaligini davolashda berberindan foydalanishadi.

Zararli yomon shishlarni davolashda tarkibida zirk mevasi bo‘lgan maxsus giyohlar majmuasini tavsiya etiladi. Zirk ildizi po‘stlog‘i xoletsistit, sariq kasali zo‘rayishi, o‘t pufagidagi tosh kasalliklarini davolashda tayyorlanadigan xolelitin deb nomlanadigan dori tarkibiga kiradi. Xitoyda zirk o‘simligi tanasi po‘stlog‘ini ko‘z shamollashini davolashda qo‘llashadi, ildiz po‘stlog‘idan nafas yo‘llarini ochish, yaralarni bitirish va saraton kasalligini davolashda foydalanishadi.

Bolgarlar zirk po‘stlog‘ini radikulit va buyrak kasalliklarini davolashda ishlatishadi. Polshada zirkdan gipovitaminoz (vitamin yetishmovchiligi)xastaligini davolashda foydalanishadi. Nemislar zirkni oshqozon ichak yo‘llari, og‘iz bo‘shlig‘i, o‘pka illatlarini davolashda damlama sifatida ishlatishadi. Fransiyada zirk bakteritsid, gipotenziv va bezgakka qarshi vosita sifatida tavsiya etiladi.

Pishgan mevalari va barglaridan juda yoqimli va foydali vitaminlarga boy bo‘lgan choy damlash mumkin. Bu juda oson tayyorlanadi, buning uchun uning mevasidan va barglaridan 1 choy qoshiqdan olinib, ularning ustidan 1 stakan qaynoq suv quyib, bir soat dimlab qo‘yiladi. Bunday choyni ikki hafta davomida kuniga uch mahal ijobiy natijaga erishguncha ichiladi.

Ko‘z shamollash, ekzemada, jarohatlarda bu qaynatma bilan yuvish yoki unda ho‘llangan dokani kasallangan a‘zoga qo‘yish ijobiy natija beradi. Artritda, revmatizm, radikulitda, oyoq muskullari shikastlanganda, osteoxondrozda shamollashni oluvchi va

og'riq qoldiruvchi vosita sifatida bu o'simlik qaynatmasi ichiladi, u bilan ho'llangan doka kasal a'zoga qo'yiladi, komress qilinadi.

Zirk ildizi va barglari qaynatmasi: yanchib maydalangan ildizi va barglaridan 1 osh qoshiq olib, ustidan 1 stakan suv quyib, 1 daqiqa davomida qaynatiladi va 30 daqiqa tindiriladi, dokalan o'tkaziladi. Ichketishda ovqatlanishdan 1 soat oldin 1 osh qoshiq ichiladi.

Zirk ildizi qaynatmasi (surtiladi): 1-2 osh qoshiq maydalangan ildizi ustidan yarim litr suv quyiladi, 1 daqiqa qaynatiladi, 1 soat davomida tindiriladi. Yuqorida sanab o'tilgan kasalliklarda qaynatmada ho'llangan doka kasal a'zoga qo'yiladi, komress qilinadi.

Zirkni iste'mol qilish ayollarga klimaks va ko'zi yorigandan keyingi chilla kunlarida, muskullar faolligini oshirishini inobatga olib, homilador hamda emizikli ayollarga ham uni iste'mol qilish tavsiya qilinmaydi.

O't pufagida tosh, jigar sirrozi, sariq kasalligida, uni iste'mol qilish yoqmaydigan ayrim shaxsiy holatlarda, shuningdek, 12 yoshga to'lmagan bolalar iste'mol qilishi maslakat berilmaydi. Yana shuni bilib qo'yish kerakki, **zirkning hali pishib yetilmagan ko'k mevasi zaharli bo'lganidan uni iste'mol qilish aslo mumkin emas.**

Sachratqi, oddiy sachratqi (*Cichorium intybus* L.) – murakkab guldoshlar oilasiga mansub ko'p yillik begona o't.

Poyasi shoxlanadi, serbarg, bargi 30—130 sm, pastki qismi oq tukli. Barglari ketma-ket joylashgan.

Gullari havorang, barg qo'ltiqlarida kalta gulbandda tup-tup bo'lib, poya uchida esa yakka savatchasimon to'pgulga yig'ilgan.

Ildizi o'q ildiz tuproqqa 1,5 m chuqur gacha kiradi. Sachratqi ildizida 20% gacha insulin bor (Yevropa mamlakatlarida dorivor ekin sifatida ekiladi). Mart-mayda o'sa boshlaydi, iyul-okt.gacha gullaydi va mevalaydi. Urug'idan ko'payadi. Asosan, sug'oriladigan ekinlar orasida (bedazorlarda juda ko'p) uchraydi. Shuningdek, tashlandiq yerlar, yo'l, dala, ariq yoqalari, bog'larda o'sadi. Zararkunandalarga makon. Xalq tabobatida oftob urganda va sachrama toshmalarni davolashda poyasi qaynatmasi va kulidan foydalaniladi.

Kurash choralari: beda urug'ini tozalash, paxta va boshqa chopiq qilinagan.

Piyoz (lotincha: *Allium cépa*) — ko'p yillik o't o'simlik bo'lib, Piyoz (*Allium*) turkumi, Piyozdoshlar (*Allioideae*) kenja oilasi va Amarillisdoshlar (*Amaryllidaceae*) oilasiga mansub tur hisoblanadi. U keng

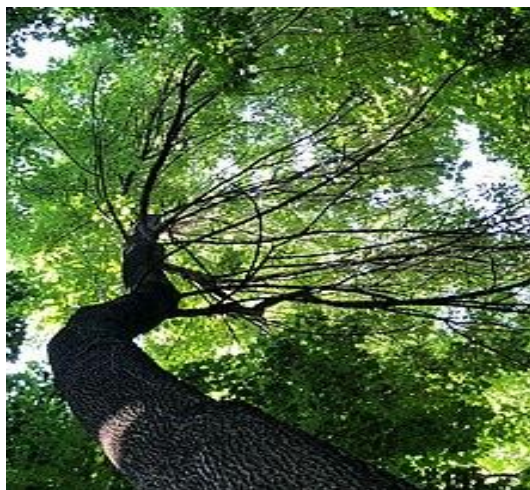
tarqalgan sabzavot ekini sifatida ma'lum. Ko'p yillik o'simlik (madaniysi - ikki yillik).

Piyoz diametri 15 sm gacha bo'ladi. Tashqi qobiqlari quruq, sariq, ba'zan binafsha yoki oq; ichki - etli, oq, yashil yoki binafsha rang, qisqa poyada joylashgan bo'lib, kurtak deb ataladi.

Barglari naysimon, ko'k-yashil rangda bo'ladi. Bo'yi 1,5 m gacha bo'lgan, ichi bo'sh, bo'rtib chiqqan, ko'p gulli soyabonli to'pgul bilan tugaydi.

Uzun gulbandlarda joylashgan gullar yashil-oq rangli bo'lib, diametri 1 sm gacha yetadi. Gulqo'rg'oni oltita bargchadan tashkil topgan, oltita changchisi mavjud; urug'chisi ustki qismida uch uyali tugunchaga ega. Ba'zan to'pgulda gullardan tashqari mayda piyozlar ham hosil bo'ladi. Mevasi - oltitagacha urug'ni o'z ichiga olgan ko'sak. Urug'i qora, uch qirrali, burushgan, mayda bo'ladi.

Iyun-iyulda gullaydi. Mevasi avgustda pishadi.

Eman, dub, bolut (*Ouezcuk*) — qoraqayindoshlar oilasiga mansub doim yashil daraxt, ba'zan butalar turkumi.

Shimoliy yarimsharning mo'tadil, subtropik va tropik mintaqalarida 450 (Shimoliy va Markaziy Amerikada 200)dan ortiq turi bor.

Rossiya, Kavkaz va G'arb. Yevropada tarqalgan bargi bandli oddiy yoki yozgi E. (*O. zouz*), qoyali yoki qishki Emanni, gruziya emani mongol emani va boshqalar emanzor o'rmonlar hosil qiladi.

O'zbekistonda emanning qizil E. turi ekiladi. Ildizi o'qildiz (5 m chuqurlikka kirib boradi). Daraxtining balandligi 20–25 m, shoxshabbasi keng.

Barglari teskari tuxumsimon, o'yama, novdalari qizgishqo'ng'ir rangda, tuksiz.

To'pguli kuchala yoki boshcha.

Aprel oyida gullab (15—60 yoshidan gullay boshlaydi), sentabrda urug'i pishadi. Mevasi yongoqcha (cho'chqayong'oq). E. yorug'sevar, qurg'oqchilikka chidamli daraxt. 400—1000 yilgacha yashaydi.

Yog'ochi aviatsiya va kemasozlikda, qurilishda, mebel sanoatida, bochkasozlikda qimmatli xom ashyo hisoblanadi.

Po'stlog'idan teri oshlashda foydalaniladi.

Shahar ko'chalari va xiyobonlarda manzarali o'simlik sifatida o'stiriladi. E. ixrta o'rmonlari tashkil qilishda 1-o'rinni egallaydi, atrof muhitga sog'lomlashtiruvchi ta'siri bo'yicha boshqa o'simliklardan ustun turadi. E. to'nkasidan o'sib chiqadi va yong'oqchasidan (kuzda ekib) ko'paytiriladi.

Ko'chatlari birikki yildan keyin (bahorda) ko'chirib o'tqaziladi.

Isiriq (lotincha: *Peganum*) — tarkibida alkaloidlar bo‘lgan, xalq tabobatida shifobaxsh vosita sifatida turli yo‘llar bilan (jumladan, tutatib) foydalanib kelinadigan, isiriqdoshlar oilasiga mansub ko‘pyillik yovvoyi o‘t o‘simlik^[1].

Bo‘yi 60-70 sm. Poyasi bir nechta, sershox. Barglari kulrang yoki yashil. Gullari sarg‘ish-oq, shoxining uchida. Mevasi dumaloq ko‘sakcha.

6 turi ma‘lum. O‘zbekistonda 1 turi (*Peganum harmala*) o‘sadi. Cho‘l va yarim cho‘llarda, aholi yashaydigan yerlarda, ekinlar orasida va tog‘ yon bag‘irlarida uchraydi. Tarkibida alkaloidlar (garmin, garmalin, peganin va b.), yog‘, bo‘yoq kabi moddalar bor. Urug‘idan jun gazlama va shoyilar uchun bo‘yoq olinadi. Badbo‘y islarni yo‘qotish, har xil ofatlarni qaytarish maqsadida ham isiriqdandan foydalaniladi.

Zanjabil (*Zingiber officinale*) – bir pallalilar sinfiga, zanjabdoshlar oilasiga mansub, yo‘g‘on ildizpoyali ko‘p yillik o‘t o‘simlik. Asosan, tropik va subtropiklarda tarqalgan. Jan. va Jan. Zanjabil Janubi-Sharqiy Osiyoda paydo bo‘lgan va birinchi bo‘lib, keyinchalik madaniylashtirilgan. Butun Hind-Tinch okeani bo‘ylab Gavayi orollarigacha tarqalgan.. Zanjabil Osiyodan eksport qilingan birinchi ziravor o‘simliklardan biri bo‘lib, Yevropaga ham maqsadda olib kelingan va qadimgi yunonlar va rimliklar tomonidan

ishlatilgan. Zanjabil o‘simligi 2000 yildan ko‘proq vaqt oldin o‘zining shifobaxsh xususiyatlari bilan tanilgan.

Mavrak (*Salvia*)

— labguldoshlar oilasiga mansub ko‘p yillik o‘tlar va yarim butalar turkumi. 500 turi bor. O‘zbekistonda 16 turi uchraydi. Shundan yarim buta bo‘lgan dorivor *M. ekib* o‘stiriladi; bo‘yi 50 sm. Barglari cho‘ziq yoki keng nashtarsimon, uzun bandli (poyaning yuqori qismidagisi bandsiz), qarama-qarshi joylashgan. Gullari ko‘k, binafsha, poya shoxlarining uchida soxta to‘pgul hosil qiladi. Bargida va gulida 2,5% gacha efir moyi, shuningdek, oshlovchi va boshqa moddalar bor. O‘zbekistonning tog‘ yon bag‘irlarida, adir va bog‘larda o‘sadigan muskat *M.ning* bo‘yi 1 m. Barglari yirik, tuxumsimon, uzun bandli, tarkibida 1,03% gacha efir moylari, S vitamini, flavonoidlar, oshlovchi va boshqa moddalar, urug‘ida 31% gacha moy bor. Bargi xalq tabobatida quvvatlantiruvchi, ovqat hazm qildiruvchi dori sifatida hamda yurak va buyrak kasalliklarini davolashda qo‘llanadi.^[1]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Safin M.G., Ruziyev R.S., Aliqulov B.S. -Biologik faol va dorivor moddalar biotexnologiyasi. “5A420104-Biotexnologiya” mutaxassisligi magistrleri uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent-2013.
2. S.S Azizova –Farmokologiya. Toshkent- “Yangi asr avlodi” 2006.
3. Sadique J, Al-Rqobahs WA, Bughaith and EIGindi AR. The bioactivity of certain medicinal plants on the stabilization of RBC membrane system. Fitoterapia 1989; 60:525-532. Sakat S, Juvekar AR, Gambhire MN. In vitro antioxidant and anti-inflammatory activity of methanol extract of *Oxalis corniculata*

Linn. Int J Pharm PharmSci 2010;2:146-155.

4. <http://wikipedia.org/>

5. Э.Т. Бердиев, Э.Т. Ахмедов “ТАБИЙ ДОРИВОР УСИМЛИКЛАР” Тошкент - 2018 р (укув кулланма). - Тошкент, УзР ФА Минитипографияси, 2018 -188 бет.

6. Y.R. Toshmatov, Sh.A. Sulaymonov, G'.O. Mamajonov “GLIKOZIDLAR” – Namangan-2017 (uslubiy qo’llanma) Namangan, MamDU 2017 [125b].

7. A.Imomaliyev, A.Zikiryojev “O`simliklar bioximiyasi”- Mexnat nashriyoti 2-nashr Toshkent - 1987-yil.

8. Хужамшукуров, Н., Эшкobilов, Ш., Дилафруз, К., & Абдутолибов, М. (2023). ВЛИЯНИЕ БИОГУМУСА НА СОДЕРЖАНИЕ НИТРАТОВ В РАСТЕНИЯХ И ПЛОДАХ ОГУРЦА. *Universum: химия и биология*, (1-1 (103)), 24-29.

9. Тўхтабоева, Ф., Ҳошимжонова, М., & Абдутолипов, М. ТЕМИР УДК ВА ФЕРРОСТИМУЛЯТОРЛАР ТАЪСИРИДА ҒЎЗА ЧИГИТИНИНГ ЗАХИРА ОҚСИЛЛАРИНИ АНИҚЛАШ. *ILMIY XABARNOMA*, 47.

10. Nortoji, X., & Muxriddin, A. (2023). ORGANIK DEHQONCHILIKNI DUNYO MAMLAKATLARI VA RESPUBLIKAMIZDA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI. *Science and innovation*, 2(Special Issue 6), 92-97.